

Poznámky o moci

po semináři o moci uskutečněném v Písku 1999

Kurt Ludewig: abychom se vyhnuli konfliktům, musely by být pojmy jako moc, násilí, manipulace a kontrola jasně definovány.

Při hledání významu slov se zdá užitečné ponechat slovu moc význam lineárně kauzální ve smyslu Hartlova Psychologického slovníku: *moc = schopnost jedné osoby docílit zamýšlené účinky na chování nebo city druhé osoby nebo osob*. Pak není obtížné porozumět Gergory Batesonovi a jeho kritice moci.

„Mýtus moci“ je velmi podmanivý, je pravděpodobné, že většina lidí v něj více nebo méně věří. Moc je mýtus, který se, pokud člověk v něj věří, stává sebezpotvrzujícím. [...] Nežijeme v takovém druhu univerza, v němž by bylo možné jednoduché lineární působení. Život není takový. [...] Mýtus moci je nevyhnutelně epistemologickým šílenstvím a vede nevyhnutelně k různým druhům neštěstí [...] uplatnění takové moci v jakémkoli ekosystému nevyhnutelně vyústí v destrukci a patologii [...] víra v platnost metafory moci v mezilidských vztazích bude vždy destruktivní.

V rámci semináře jsme navrhli používat některé pojmy nově:

Poddanství (poddání se), pojem zavedený Josefem Úlehlou, pro potřebu popisu hierarchického uspořádání mezi lidmi a jinými živočichy. Poddání se jako konstruktivistický pojem zdůrazňuje nutnou aktivní spoluúčast poddávajícího se, který volí takovou sebedefinici, kterou pozorovatel může označit za „podvolení se moci“. Současně zdůrazňuje, že z hlediska konstruktivistického, „vykonávání moci“ není žádná speciální činnost odlišná od ostatních. Odlišné a specifické je poddanství. Navíc zcela postačuje, potřebujeme-li popisovat hierarchické struktury.

Poddanství souvisí s ovlivňováním a naopak moc souvisí s násilím. Na všechny tyto pojmy se lze podívat z hlediska nemožnosti instruktivní interakce. Poddání se jako aktivita strukturou determinovaného organismu. Ovlivňování jako snaha takový organismus podnítit. Moc jako snaha organismus instruovat a násilí jako důsledek marnosti této snahy ústící ve snahu překonat nemožnost instruktivní interakce vstoupením do struktury organismu, tedy ničením.

Užitečné rozlišení: *násilí je něco jiného než moc*. Mohu bez epistemologického omylu popsat, že pan Novák bije svou ženu, že ona trpí bolestí, ponižením, tělesnými i duševními zraněními. Mohu popsat, že pan Novák ji tloukl jako smyslů zbavený, byl přitom zlostí bez sebe a málem ji utloukl k smrti. Mohu také říci, že násilí nemám rád a považuji za svou lidskou povinnost mu bránit. Mohu to takto říci, protože jsem přesvědčen, že násilí není moc.

Kurt Ludewig: násilí je jednostranné, struktuře odporující působení na člověka, při němž reakce oběti nehraje žádnou roli [...] vychází z trivializace.

V aktuální souvislosti s Kosovem se mi otevírá dobrá příležitost si vyjasňovat, jak čemu rozumět. Například je to dobrá příležitost si uvědomit, že rozhodnu-li se násilí bránit, nelze prostředky použité na potlačení násilí odvozovat od míry násilí páchaného, jak nesmyslně ukládají některé zákony.

Čím se uzavření Jugoslávie do izolace a bombardování jejích zdrojů liší od izolace sílence v blázinci, kde jej paralyzujeme chemickým omezením jeho zdrojů? Nebo uvěznění vraha v žaláři. Ve všech případech stojíme tváří v tvář něčemu, s čím si nevíme rady a z čiré

bezmocnosti pácháme násilí. Co nám dává tu „moc“? Nic. Sami jsme si to právo vzali a ne-
seme za to plnou odpovědnost. Násilí, nechutné a mravně nežádoucí násilí páchané v Jugo-
slávii nutně vede k destrukci a patologii – a jde o to, kterou destrukci si vybíráme jako cíl -
řešení vlastní bezmoci. Je zbytečné hájit válku, ta je zlá a nežádoucí, přináší bídu a utrpení,
je destruktivní. Trapné na tom všem je, že nikdo nemá moc zařídit to, aby se dohodli nebo
přestali. Mít totiž tu moc, znamenalo by to, že bychom měli po ruce nástroj *jak mít moc*.

Je jistě mnoho případů, kdy někdo páchá násilí pro rozkoš, kterou mu to přináší. Jsme
vůči němu bezmocní a proto saháme k násilí, abychom jej izolovali. Většina násilí v rodi-
nách však není páchána z rozkoše, jako spíše z nemožnosti dosáhnout svého, jsme-li vedeni
vírou v mocenské prostředky. Právě takové situace potvrzují nesmyslnost víry v moc a de-
struktivní důsledky této víry. Násilí je právě důkazem bezmoci ovládat toho druhého.
Projevem toho, že nemohu zařídit, aby se ten druhý poddal mé moci. A dokladem toho, že
nehledě na mé „mocenské snahy“, si stejně dělá své. Věřím-li přitom v moc, pak mohu buď
poraženě rezignovat, nebo ničit. Těžká volba.

Přitom se ukázalo, že pojetí poddanství je pro nás ohraničeno a odlišeno od pojmu
ovlivňování. Jak říká Giafranco Cecchin:

*Iluze, že máme vliv na druhé, je základem víry pro život ve vztazích. Nemohli bychom se
stát profesionálními terapeuti, obchodníci, politiky, ani čímkoli jiným, kdybychom nevěřili,
že můžeme přesvědčit druhé, aby nás loajálně následovali. Jakkoli je věrohodné, že lidé se
skutečně navzájem ovlivňují, smutnou skutečností ovšem je, že nedokážeme předvídat výsle-
dek našich zákroků.*

Velmi užitečná se ukázala otázka: proč vlastně usilujeme o to, mít na druhé vliv. Musím
říci, že nemám odpověď dosti přesnou a nechávám tuto otázku otevřenou. Napadá mne, že
do značné míry na to odpovídá pojetí rétoriky (Gale Miller), kde snaha získat loajalitu
druhých vůči mému preferovanému příběhu, je rétorice imanentní. Jinými slovy: jinak neu-
míme mluvit.

Iluze, že máme vliv na druhé, je ovšem jenom rubem toho, že nám druzí dovolují mít na
ně vliv. To mínil Bateson, když hovořil o nemožnosti mocenského působení. Je nemožné dě-
lat moc, ale je možné se podvolovat. Proč to děláme? Proč se podvolujeme?

- Jsme na tom stejně jako ostatní, odkázáni na spolupráci (maturanovské hledisko) podvo-
lit se násilí lze v naději že to bude vnímáno jako vstřícnost omezující jiné budoucí násilí
- Je ekologicky přínosnější kooperovat s druhými (Batesoniánská ekologie) - než abych se
hádal, to to raději překousnu
- Je to cesta ke redukci komplexity (Luhmanovské, Ludewigovské) například pro bitou
ženu je mnohdy jednodušší vinit zlého muže, než připustit, že ona sama musí udělat
něco se svým strachem.
- Je to přistoupení na jazykovou hru (Wittgenstein, de Shazer) pacient poslouchá lékaře
protože to zapadá do jazykové hry, kterou spolu vedou a oběma to prospívá při plnění
očekávání vůči této jazykové hře
- Dovoluje to se složitou jednotkou zacházet jako s jednotkou (přijmu cizí vysvětlení,
když mi usnadní zvládání věcí, jejich uchopení o redukuje nejistotu).
- Je to smysluplné vysvětlení po kterém prahne moje struktura.

Představuji si snahu ovlivňovat druhé podobnou snaze zajistit bezpečnou plavbu: jak tak loď projíždějí úžinou, postupně se vymezuje, kudy to nejde. Nakreslí se tedy mapy břehů, mělčin, úskalí a také Scylla s Charybdou. Postupně je tedy přesně popsáno kudy nikoli. Vyskytnou-li se někde pohyblivé mělčiny, odlivové pasti či přílivové víry, ještě lépe to dokresluje náš sklon popisovat kudy cesta nevede. Tento sklon považuji za výsostně konstruktivistický, protože ponechává volnost cesty všemi ostatními směry. Dokonce připouští, že za určitých okolností, lze proplout i mnohými z míst, o nichž se traduje, že je to nemožné. Například stačí si vzít loď s menším ponorem, nebo naopak s těžším kýlem, nebo si zalít uši voskem. Naopak mnohdy i v těch bezpečných vodách loď ztroskotá třeba v bouři, nebo se posádka utopí třeba proto, že neumí plavat.

Dodatek 1 – z příprav na seminář

Hlediska popisování moci:

Moc neexistuje – Gregory Bateson: „Mýtus moci“ je velmi podmanivý je pravděpodobné, že většina lidí v něj více nebo méně věří. Moc je mýtus, který se, pokud člověk v něj věří, stává sebezpotvrzujícím. [...] Nežijeme v takovém druhu univerza, v němž by bylo možné jednoduché lineární působení. Život není takový. [...] Mýtus moci je nevyhnutelně epistemologickým šílenstvím a vede nevyhnutelně k různým druhům neštěstí [...] uplatnění takové moci v jakémkoli ekosystému nevyhnutelně vyústí v destrukci a patologii [...] víra v platnost metafory moci v mezilidských vztazích bude vždy destruktivní.

Haley a spol. moc je ve všech mezilidských vztazích ústřední, je základním a nezbytným aspektem lidské existence. terapie je pak sled manévrů, strategií a protimanévrů mezi terapeutem a klientem, kteří se snaží ovládnout jeden druhého.

Dell: lidé se zdají strategickými živočichy, kteří se neustále dopouštějí epistemologických chyb, když se snaží ovládat jeden druhého. [...] Když popisujeme svou zkušenost, můžeme si dovolit metafory moci a lineárního popisování.

Kohut: ovládajícím způsobem nebo násilně se chováme díky nedostatečné empatii v nás samotných (konstruktivisticky bychom řekli díky nedostatkům v konstrukci Ty)

Ludewig: abychom se vyhnuli konfliktům, musely by být pojmy jako moc, násilí, manipulace a kontrola jasně definovány [...] Zaprvé je nutné rozlišit, zda tyto pojmy popisují „jednostranné“ jednání nebo „komunikaci“. Moc a manipulace se vymezují v komunikaci [...] Naproti tomu násilí je jednostranné, struktuře odporující působení na člověka, při němž reakce oběti nehraje žádnou roli. Zatímco moc, manipulace a násilí vycházejí z trivializace, kontrola vychází z autonomie, která má být omezena.

Věříme, že kontrolování nepoddajné populace může být uskutečněno jen za extrémních nákladů a z dlouhodobého hlediska nikdy nefunguje.“ (Cecchin, str.15)

„Ani jeden ani druhý nemají moc. Moc přísluší pouze rolím v určité hře, které lidé zapojení do hry nemohou měnit.“ (Selivini-Palazzoli)

„Moc, nahlížena v rámci kybernetického paradigmatu, je lineární konstrukt. Otázka, zda moc existuje nebo neexistuje, je epistemologicky irelevantní.“ (Keeney) in Dell, KONS, str. 10

J. Úlehla: Mluvím-li o poddanství, používám toto slovo v širokém (možná neobvykle širokém) významu. [...] Myslím, že jsou dobré důvody, abych to, co mám na mysli nazýval

poddanství. Že „poddání se“ je to oč tu běží. A to i přesto, že by se mohlo zdát, že příliš zdůrazňuji jednu stranu mince. K poddanému je, mohl by někdo říci, je přece také vždy třeba vládce. To je do jisté míry samozřejmé. Při bližším pohledu se mi ale zdá, že pouze na straně poddávajícího se dochází k zvláštnímu jevu zatímco vládce nevstupuje do vztahu zásadně odlišného od jiných. Prostě nějak zachází s vnějším světem, který se nějak chová. [...] vládcovství se nijak výrazně neliší od nevládcovství, nevzniká tím něco nového. Poddání se je změna!

Dodatek 2 – z příprav na seminář = podnětový list

Moc je zajímavá, jen když nás moc zajímá.

Ivan Úlehla

„Mýtus moci“ je velmi podmanivý, je pravděpodobné, že většina lidí v něj více nebo méně věří. Víra v platnost metaforu moci v mezilidských vztazích bude vždy destruktivní.

Gregory Bateson

Moc je středem všech mezilidských vztahů, je základním a nezbytným aspektem lidské existence.

Jay Haley

Moc a manipulace se vymezují v komunikaci. Naproti tomu násilí je jednostranné, strukturně odporující působení na člověka, při němž reakce oběti nehraje žádnou roli.

Kurt Ludewig

Nemohli bychom se stát profesionálními terapeuty, obchodníky, politiky, ani čímkoli jiným, aniž bychom věřili, že můžeme přesvědčit druhé, aby nás loajálně následovali.

Gianfranco Cecchin

Komunikace (1) chce přesvědčit ostatní, aby přijali preferované porozumění sociální realitě a jednali podle něj a (2) určuje totožnost.

Gale Miller

Násilí není projevem moci, je důsledkem bezmoci.

Ivan Úlehla

Moc nemohu přímo pozorovat, mohu ji jen zpětně odvozovat z jejich vedlejších projevů.

Josef Úlehla

Do neštěstí vede opuštění osobní odpovědnosti a ne to, ve jménu čeho je tato odpovědnost opuštěna.

Josef Úlehla

Jsem dnes více než dřív přesvědčen, že usilování o moc a ovládnání a definice vztahů jsou jedním z ústředních aspektů, a možná že jediným, naší lidské a rodinné přirozenosti. Mám tudíž největší chuť mluvit o strategickém živočichu.

Helm Stierlin

Lidé se zdají být strategickými živočichy, kteří se neustále dopouštějí epistemologických chyb, když se snaží ovládat jeden druhého.

Paul Dell

Moc (Ottův slovník naučný)

Moc (lat. potestas, něm. Gewalt, Macht) v obecném slova smysle jest něčí panství nad lidmi nebo věcmi. Moc může náležeti někomu na základě převahy, vyplývající z přirozené nutnosti (tak jest moc rodiče nad nedospělými dětmi), nebo na základě uzákonění jisté skutečnosti (například moc pánova nad otrokem). Moc jest ve společnosti lidské oním tmelem, kterým se jednotlivé společenské svazky udržují pohromadě. Účelam moci jest chrániti právní řád a zabezpečovati přitom co možno obsáhlý vývoj svobody jednotlivcovy. [...]